

HVORFOR IKKE SAMMENLIGNE?

Hvorfor ikke sammenligne? Spørgsmålet er et janushoved, en tvetydighed, hvor dobbeltbetydningen afhænger af, hvor man lægger emfasen.¹ På den ene side spørges der til alle de mange grunde til *ikke* at sammenligne, men på den anden side spørges der til, *hvorfor* vi ikke skal sammenligne, og hvilke omkostninger det har, hvis vi ikke gør det. Indlejret i disse spørgsmål ligger en række endnu mere grundlæggende spørgsmål – fra det epistemologiske til det metodologiske. Hvad mener vi med sammenligning? Når jeg siger 'vi', mener jeg alle dem, som under deres intellektuelle arbejde må vælge, om de vil bedrive sammenligning eller ej. Dette essay er ikke møntet på dem, der studerer, hvordan og hvorfor enkeltindivider eller menneskelige samfund sammenligner og med hvilke konsekvenser.²

-
- 1 Min overskrift spiller på Radhakrishnans "Why Compare?". Dette essay og hans diskussion af sammenligningens politik i *Theory in an Uneven World* (72-81), er efter min mening den mest overbevisende undersøgelse af sammenligning som vidensform, videnspolitik og videnspraksis.
 - 2 For yderligere gennemgange af sammenligning som et betydningsfuldt historisk fænomen kan jeg henvise til Richard Handler, Anja Loomba, Walter Mignolo, Bruce Robbins, Robert Stam og Ella Shohat og Rebecca L. Walkowitzs essays i *Felski* og

Dem, der sammenligner – selv inden for discipliner som sammenlignende litteraturhistorie og antropologi, der er baseret på sammenligningens princip og ofte omfatter selvrefleksive vurderinger – rejser kun sjældent spørgsmålene om, hvad, hvorfor og hvordan man sammenligner.³ De tager typisk sammenligningens væsen og metoder for givet uden at underkaste dem nærmere undersøgelse, idet sammenligning er noget, man simpelthen bare gør (eller ikke gør) i de forskellige discipliner og tværdiscipliner. I det omfang, man overhovedet forholder sig til sammenligning, vil det typisk være med fokus på de politiske aspekter, som oftest i form af angreb på sammenligning – omend undertiden også for at forsvare sammenligning. Der er dog enkelte vigtige undtagelser.⁴ Ikke desto mindre er sammenligning en stadig større nødvendighed inden for mange områder, for eksempel i litteraturforskningen, hvor globaliseringens intensivering har givet tilskyndelse til en mere komparativ analyse af litteratur og kultur i transnational, planetarisk skala.

EPISTEMOLOGI OG POLITIK

Centreret om sammenligningens tendens til at antage en normativ målestok for erkendelsen og bedømmelsen af den anden, er der et utal af grunde til ikke at sammenligne. Når man beskriver én ting på en andens betingelser, forudsætter sammenligningens kendskab til det ene, hvormed det andet sammenlignes. På den måde kommer det kendte til at fungere som målestok for det ukendte, med et ulige forhold mellem de to. Som

Friedman. Se også Harootunian, Melas (*All the Difference*; "Versions of Incommensurability") og Shih.

- 3 Vedrørende den sammenlignende litteraturhistories selvrefleksivitet, jf. Apter; Balakian; Bernheimer; Culler; Damrosch; Isstaif; Kadir; Koelb og Noakes; Saussy ("Comparative Literature?"; *Age of Globalization*); Spivak (*Death of a Discipline*; "Theories and Methodologies").
- 4 Deriblandt flere af bidragene i Felski & Friedman samt Borofsky; Chow; Culler (268-70); Culler og Cheah; Dedre, Holyoak og Kokinov; Harootunian og Park; Issstaif; Kadir ("Special Issue"); Melas, *All the Difference in the World* and "Versions of Incommensurability"; Nader; Saussy ("Comparative Literature?" og *Comparative Literature in the Age of Globalization*); Stoler; Suls og Wheeler; Spivak ("Theories and Methodologies"); Yengoyan.

Gayatri Chakravorty Spivak skriver, forudsætter "sammenligningen et lige grundlag, men sammenligningsgrundlaget er aldrig lige ... Det er med andre ord aldrig et spørgsmål om at sammenligne og kontrastere, men snarere et spørgsmål om at fælde dom og vælge" ("Rethinking Comparison"). Tilsvarende er på spil, når R. Radhakrishnan tænker tilbage på "en komparativ vurdering, jeg ofte hørte under min opvækst i Indien":

Telugu, et rigt og velklingende sprog, der tales i den sydindiske stat Andhra Pradesh, blev ofte omtalt i hædrende øjemed som "Østens italiensk." Både italiensk og telegu blev tydeligvis opfattet som 'melodiøse og musikalske' sprog, og det er på grundlag af den sproglige musikalitet (der her så at sige er sammenligningens tonalitet), at de to sprog blev identificeret ud fra hinanden. Og dog er denne sammenligning ikke uden hierarkiske forudsætninger. Hvorfor ikke kalde italiensk for "Vestens telugu?" Med forlæg i hvilket sprog drages sammenligningen, og hvem er det egentlig, der har ære af sammenligningen? Hvorfor benævnes og regionaliseres telugu som østligt/orientalsk, hvorimod italiensk forbliver ikke-lokalisert og universelt som indbegrebet af et velklingende og melodisk sprog? (*Theory* 74)

Ved at gøre italiensk til grundlag for kendskabet til telugu reproducerer sammenligningen et system af global dominans. "Pointen," fortsætter Radhakrishnan, "er, at i en verden struktureret af dominans, drages sammenligninger i navn af de dominante værdier, standarder og kriterier. I samme øjeblik sammenligningen er artikuleret og valideret, bliver de værdier, der ligger til grund for sammenligningen, aksiomatiseret som universelle ... Jeg gentager: Bag viljen til sammenligning finder man altid viljen til at fælde dom og vurdere" (74). "Sammenligningens grundlag," påpeger Pheng Cheah, har været "ubestridelig eurocentrisk" og "teleologisk" (Culler og Cheng 2). I politisk forstand er sammenligning i et globalt landskab altid forbundet med risiko for etnocentrisme, antagelsen af ens egen kulturelle referenceramme som universel og almenkendt og den andens kulturelle referenceramme som ukendt og underlødig.⁵

-
- 5 Når det gælder kritikken af sammenligning som et imperialet projekt i nær tilknytning til den europæiske modernitet, jf. Harootunian; Osborne; Chow; Shih; Melas (*All the Difference in the World*). Shih og Melas betragter sammenligning som en drivende kraft i såvel kolonisering som afkolonisering. Når det gælder forsvaret for sammenligning inden for antropologien, jf. Borofsky (*Assessing Cultural Anthropology*); Brettell; Nader; Stoler; Yengoyan.

Der er imidlertid også en anden grund til ikke at sammenligne, nemlig at den uretfærdighed, der er indskrevet i globale sammenligninger, reproducerer en epistemologisk instrumentalisme, der ligger indbygget i metaforisk tænkning som en form for analogi. Med den terminologi, I. A. Richards etablerede, bruger en metafor et billede eller en figur ("vehikel") til at forklare noget andet ("tenor") (Richards). "Kronblade på en våd, sort gren" er vehikel for Ezra Pounds beskrivelse af det "pludselig[e] syn af disse ansigter i mængden" i digtet "I en station på metro'en" (Pound 17). Den drivende kraft i sammenligningen – den metaforiske ækvivalens – er behovet for at forstå tenoren (synet af disse ansigter i mængden), ikke vehiklet (kronblade på en våd, sort gren). Billedet eksisterer for at tjene begrebet, som forbliver det primære. Der er selvfølgelig mange digtere, der ihærdigt modarbejder denne privilegering af tenoren og forsøger at filtrere disse to dele af sammenligningen ud fra hinanden i et resonant ekkokammer. Det gør for eksempel H. D. i digtet "Oread": "Whirl up, sea – Whirl your pointed pines, / ... / Cover us with your pools of fir" (H.D. 55). Selv Pounds tenor rummer sin egen metafor: Vehiklet 'syn' er en spøgelsesagtig fremtoning, der beskriver "disse ansigter." I det poetiske sprog løber vehiklet i høj grad med al opmærksomheden, uanset hvor meget det synes at tjene tenoren. Ikke desto mindre rejser metaforens grundlæggende instrumentalisme en række spørgsmål om sammenligningens etik. Hvis verden er struktureret af dominans, hvorfor skulle én ting da eksistere som forklaring på en anden i stedet for at blive betragtet som en ting i sig selv?

Selvom metaforen altid rummer et element af sammenligning, er det ikke al sammenligning, der er metaforisk. I analytisk i modsætning til analog forstand identificerer sammenligning ligheder og forskelle, kommensurabilitet og inkommensurabilitet, overlap og brud. Derigennem fungerer sammenligning afkontekstualiserende, dvs. afhistoriserende og afterritorialiserende. Sammenligning fjerner det sammenlignede fra dets lokale og geohistoriske specificitet. Følgelig ligger der én grund til ikke at sammenligne i den potentielle vold, sådanne fjernelser kan udrette, den skade, de kan anrette på betingelserne for en rigt sammensat forståelse af et fænomen i sin egenart. Mary Dalys sammenligning i *Gyn/Ecology* af fodbinding i Kina og kvindelig omskæring i Afrika som to ek-

sempler på et universelt patriarkat gjorde hende således sårbar over for at blive kritiseret for en sådan afkontekstualisering (Daly 134-78). Med sin betoning af lighedspunkterne flåede Daly de to fænomener så meget ud af deres respektive kontekst, at ligheden imellem dem ikke fremstod fyldestgørende – fodbindingens og omskæringens karakter, historie og funktion tillige med deres politiske aspekter blev forvrænget eller i hvert fald utilfredsstillende forstået i denne sammenligning. I kraft af sin position uden for de kulturer, hun beskrev, ville Daly næppe kunne undgå sammenligningens selv/anden-dilemma, som Radhakrishnan artikulerer i artiklen "Why Compare?". Den komparative analyse af ligheder og forskelle er vanskelig at forene med den "tætte beskrivelse", der kræves til den form for "lokal viden", som Clifford Geertz advokerer for i *Local Knowledge*.

Og så vender vi spørgsmålet på hovedet: Afhængigt af hvor man lægger trykket, kan spørgsmålet "hvorfor ikke sammenligne?" lige så vel rumme en insisteren på at sammenligne. "Hvorfor ikke sammenligne?" antyder et imperativ om at sammenligne. Vi sammenligner, fordi vi er nødt til det. Vi sammenligner, for hvis vi ikke gør det, er konsekvenserne værre end det politiske problem med sammenligningens afkontekstualisering. Hvad er de etiske implikationer af ikke at sammenligne? At nægte at sammenligne er også en politisk handling, en handling, der potentielt kan bekræfte de eksisterende hierarkier ved ikke at udfordre dem.

Der er for det første et kognitivt imperativ om at sammenligne. Sammenligning er en af hjernens måder at tænke og vide på, som er helt afgørende for enhver analytisk og analogisk tankeproces.⁶ Dermed ikke sagt, at sammenligning er et fast kognitivt universale – som det komplekse og fleksible organ den er, er hjernen præget af alle mulige former for miljøer, ligesom den også præger dem. Men en vis form for sammenligning, uanset hvor kulturspecifik den måtte være, vil altid være en central kognitiv modalitet. Sammenligning er essentiel for enhver analogi (x er ligesom y), og det betyder, at alle former for figurativ tænkning – fra metafor til metonymi, symbol og allegori – rummer implicitte eller eksplicitte sam-

6 Om sammenligning i kognitiv psykologi, jf. Gentner, Holyoak og Kokinov. Om Kants syn på sammenligning i den menneskelige erkendelse, jf. Cheah; Osborne.

menligninger. Og figurativ tænkning – i modsætning til andre tænkeformer såsom fortælling – er en afgørende komponent, ikke blot af litteratur, men også af hverdagslivet og sproget selv. Sammenligning forstået som evnen til at se først lighed i forskel og dernæst forskel i lighed, er ydermere en af de mest centrale former for analytisk eller konceptuel tænkning. Man kan ikke sammenligne æbler og pærer, lyder ordsproget. Men det kan man rent faktisk: Æbler og pærer har frugtens egenskaber tilfælles. Som frugt er de ens – som frugttyper er de forskellige. Frugtbegrebet afhænger af, hvad æbler og pærer har og ikke har tilfælles. Som Radhakrishnan forklarer i *Theory in an Uneven World*, udøver sammenligning den konceptuelle operation, der kendes fra Venn-diagrammet, som visualiserer ligheder og forskelle i form af delvist overlappende cirkler (75).

For det andet er der det sociale eller kulturelle imperativ om at sammenligne. Såvel individuel som kollektiv identitet forudsætter sammenligning, et samspil mellem lighed og forskel. Ifølge psykologerne er social sammenligning et vigtigt element af den menneskelige adfærd og erfaring (jf. Suls og Wheeler). Den selv/anden-relation, der konstituerer individuelle og kollektive identiteter, omfatter en kerne af sammenligning. På individuelt plan er jeg mig selv, fordi jeg ikke er det samme som den anden, selvom vi begge er mennesker, og på kollektivt plan er vi forskellige fra andre, selvom både vores egen gruppe og andre grupper er menneskelige. En gruppes identitet forudsætter også, at dens medlemmer betragtes som ens og som forskellige fra dem uden for gruppen – en grundlæggende komparativ betragtning. Som Pheng Cheah skriver i "Grounds of Comparison", er "forestillingen om en nation grundlæggende en komparativ proces, hvor nationen altid hjemses af noget, der er spatielt anderledes eller udenforstående i forhold til den, men samtidig udviser lighedspunkter med den" (10). Den koloniserede er tilsvarende hjemstøgt af samkvem med den koloniserende, som Rey Chow viser i sin fremstilling af sammenlignende litteraturhistorisk forskning. Også uden for rammerne af nationen er sammenligning helt afgørende for forestillinger som *umma*, muslimernes verdensomspændende fællesskab. Uanset om man ser det indefra eller udefra, er *umma*-medlemmerne de "samme" i deres identifikation med religionen, men de er "forskellige", når det gælder deres race, køn, etnicitet, klasse, nationale rødder, sekter

og den grad, hvori de overholder de religiøse forskrifter osv. Identitet kræver lighed i forskel, forskellighed i lighed. Sagt på en anden måde: Identitet kræver sammenligning.⁷

Endelig ligger der et imperativ om at sammenligne i de myriader af epistemologiske og politiske konsekvenser, der er forbundet med ikke at sammenligne. Trods alle de problemer, der er forbundet med sammenligning, er det i sidste ende dog værre ikke at sammenligne. I kognitiv forstand giver sammenligning mulighed for den begrebslige tænkning, der tillader menneskelig viden at overskride den rene partikularitet og dermed skaber grundlag for teori. Med 'teori' mener jeg her den kognitive evne til at begrebsliggøre, generalisere og se mønstre af lighed som led i en mere eller mindre systematisk form for tænkning (Jf. Friedman, "Theory"). Teori, således forstået, kræver sammenligning. Uden begrebet frugt ville vi være begrænset til en uendelig regres af genstande, af ting, og viden ville være indskrænket til det rent partikulære og individuelle. Karakteren af frugt indbefatter ligheder og forskelle i en arbitrært konstrueret kategori, som er led i en større teori om biologisk klassifikation baseret på identifikation af mønstre. Et eksempel med større affinitet til litteraturforskning er Vladimir Propps narrative teori baseret på hans empiriske samling af russiske folkeeventyr (Propp). Gennem sammenligning af hundredvis af eventyr etablerede han en typologi bestående af 31 funktioner, mønstre (ligheder), der antog bestemte former (forskelle) i de konkrete eventyr, men samtidig var tilstrækkelig påfaldende til at danne grundlag for udviklingen af en narrativ teori. Hvis faren ved at sammenligne er den potentielle udviskning af det partikulære og ikke-normative, må faren ved ikke at sammenligne siges at handle om undertrykkelsen af det generelle og det teoretiske. Sammenligningens opmærksomhed på det partikulære og det teoretiske har karakter af en konstant afvejning af det rent lokales potentielle snæversyn mod det rent globale falske universalisme.⁸

7 Når man hævder, at sammenligning er et produkt af den vestlige modernitet fra 1500-tallet og frem, overser man, at den mobilitet og interkulturelle kontakt, der har været kendetegnende for menneskeheds historie i årtusinder, altid har affødt sammenligning.

8 Mary Louise Pratt har givet udtryk for, at sammenligning bør foregå 'vertikalt' (global til lokal), og ikke blot 'horisontalt' (A til B) (63-64).

Nægter man at sammenligne, kan det i politisk forstand potentielt føre til en romantisering af det lokale, en tilbagetrækning til det partikulære og identitetsbaserede, en modstand mod det kosmopolitiske. Det politiske problem, at sammenligning kan genbekræfte det dominantes universalisme som den underforståede standard, er et reelt problem. Men det har også politiske konsekvenser at indskrænke undersøgelsens afsæt til én kulturgruppe, én nation eller én region af verden. Som Radhakrishnan skriver i *Theory in an Uneven World*, "forudsætter en seriøs multikulturel erfaring eller et multikulturelt værdisyn en ansvarlig teori om sammenligning" (75). Sammenligning på tværs af kulturer *af-familiariserer* og afvikler fortroligheden med det, man opfatter som "naturligt" i en given kultur. Det er naturligvis en velkendt rejseerfaring: Hvis man vil vide noget om sit eget samfund, er der ikke noget bedre at gøre end at rejse til et andet samfund – en dobbelt læring, der altid indebærer sammenligning. At lære gennem sammenligning, at andre ser tingene på en anden måde, er at anerkende, at ens egen referenceramme er konstrueret. At afvikle fortroligheden med det 'derhjemme' ved at forholde sig til det 'andet' vil ofte være en hjørnesten i transkulturel politisk analyse. Sagt på en anden måde har sammenligningen af kulturer blandt andet den effekt, at den sætter spørgsmålstejn ved det dominantes standarder, netop fordi det dominante afsløres som *ikke* universelt. De forskere, der udvikler narrativ teori på baggrund af et rent vestligt litterært arkiv – uden globale sammenligninger af forskellige fortælletraditioner – bliver i politisk forstand fanget i en hermeneutisk cirkel, der bekræfter Vestens fortælleformer som dominante, som universelle.⁹ En mere inklusiv sammenligning af fortællinger fra forskellige lokationer på kloden kan afmontere de vestlige formers falske universalisme.

Den afkontekstualisering, hvorpå sammenligningen er baseret i sin overskridelse af det lokale og partikulære, indebærer også en potentielt oplysende genkontekstualisering. En litterær tekst har for eksempel mange mulige kontekster, ikke blot sproglige, nationale, tidlige eller genremæssige kontekster. Afviser man at sammenligne tekster fra forskellige steder, tider og kulturer, vil man privilegere en bestemt kontekst i tid og rum og gøre andre kontekster usynlige.

9 For en mere tilbundsående diskussion, jf. Friedman ("Transnational").

Antropologen Aram A. Yengoyan beskriver sammenligning som en form for overflytning fra én kontekst til en anden: "De mange nye komparative historier – over kønsrelationer og kolonialisme, slaveri, migration og immigration og på det seneste også transnationalisme – har alle rod i en enkelt *case* eller kontekst, hvorfra de relevante emner og spørgsmål flyttes over i andre kontekster. Gennem sammenligning kan de oprindelige antagelser fra udgangspunktet problematiseres og gentænkes" (Yengoyan 11).

Komparativ forskning i kvindelige forfattere fra forskellige historiske perioder, nationale kulturer og verdensregioner er en form for overflytning fra én kontekst til en anden. Denne genkontekstualisering åbner indsigt i, hvordan køn fungerer på forskellige positioner i tid og rum – og den gør det in/kommensurabelt, på én gang med udgangspunkt i lighed og forskel. Se blot, hvordan for eksempel en sammenligning af Virginia Woolfs *Three Guineas* and Marjane Satrapis *Persepolis* sætter aktuelle diskussioner af "gammel" versus "ny" kosmopolitisme i nye rammer – den gamle elite, som kosmopolitisme "fra oven", og det nye som det undergivne, "nedefra." Begge teksters kosmopolitisme sætter forbindelse, har jeg hævdet, mellem krig, nationalstatens vold mod sine egne borgere og indskrænkningen af kvinders liv for angiveligt at beskytte dem (Friedman "Wartime"). *Three Guineas* og *Persepolis* adskiller sig også fra hinanden ved det, jeg har kaldt deres kønsbaserede "kosmopolitisme-fra-siden" – nemlig som produkter af inkommensurable lokationer: Det britiske imperiums London og det engang semikoloniale og nu provokerende antivestlige Iran. Min sammenligning er blevet kaldt ugyldig, fordi jeg "udelod en række vigtige kontekster" navnlig "Woolfs kosmopolitisme som et produkt af et bestemt europæisk eller engelsk moment."¹⁰ Her har vi i den grad et eksempel på kritikken af sammenligning baseret på afkontekstualisering. Jeg mener derimod, at denne komparative genkontekstualisering af Woolf og Satrapi synliggør, hvordan kvinders skrifter om nationalstaten og deres andenrangs statsborgerskab heri på forskellig vis fører til mindre polariserede teorier

10 Brev til forfatteren fra redaktørerne af et fremtrædende tidsskrift, som afviste essayet, 15. maj 2009. Essayet er blevet fremført i forskellige versioner som forelæsninger, hovedtaler eller indlæg i paneldebatter på konferencers i alt ni gange mellem 2007 og 2012.

om kosmopolitisme. Transhistorisk, transkulturel sammenligning skaber mulighed for produktion af kosmopolitisk feministisk teori baseret på et udvidet arkiv af kvindelitteratur.

METODOLOGI: KOMPARATIV PRAKSIS

Sammenligning er et rudimentært led i menneskelig kognition, identitet og kultur. Men *hvordan* foregår sammenligning? Hvordan bør det gøres? Hvordan kan det gøres på en måde, der minimerer de negative aspekter? Som Yengoyan skriver i *Modes of Comparison*, er der ikke "nogen enkelt, altomfattende metode" (8), og jeg vil opfordre til nærmere refleksion over flerheden af metoder og fordelene og ulemperne ved hver enkelt. Den komparative metodes ABC, som man lærer den i skolen, er en standardpædagogisk øvelse i "sammenligning og kontrastering" baseret på ligheder og forskelle med vægt på, at der allerede i udgangspunktet må være visse markante ligheder, hvis der overhovedet skal være grundlag for at sammenligne. Denne form for sammenligning kan udmønte sig i dødhamrende kedelige eksamensopgaver. Der er grundlæggende tale om en statisk metode, der ikke er tilstrækkelig dialogisk. Metoden slører den selvmodsigende kerne i al sammenligning, spændingen mellem kommensurabilitet og inkommensurabilitet (Jf. Culler; Melas, *All the Difference* og "Incommensurability"; Handler). Ved at sammenkoble ting, der er ens og uens på samme tid, igangsætter sammenligningen et dynamisk, uopløseligt paradoks. På den ene side aftvinger sammenligning en anerkendelse af kommensurabiliteten – lighed – men på den anden side bekræfter sammenligning altid inkommensurabiliteten eller forskelligheden. Æbler kan ikke reduceres til pærer, uanset hvor meget vi fokuserer på, at begge dele er frugter. Tilsvarende afhænger æblernes og pærernes karakter af frugt af en kognitiv abstraktion, hvori ligheden har til huse. Afpasset efter det partikulære antages lokal viden; æblernes og pærernes inkommensurabilitet. Afpasset efter det abstrakte identificeres komparativ viden; det i æbler og pærer, der svarer til hinanden. Sammenligning rummer en kontradiktorisk tiltrækningskraft mellem det partikulære og det abstrakte, mellem udpegning af paralleller og insisteren på kontraster. Sammenligning sætter inkommensurabilitet og kommensurabilitet i et

dynamisk samspil med hinanden, som afspejles i skråstregens snitflade, der på én gang adskiller og forbinder *in/kommensurabiliteten*.

I metodologisk forstand kan *in/kommensurabilitetens* indre dynamik i sig selv være fokus for sammenligningen lige så vel som specifikationer af det sammenlignede. Således forstået udøver komparativ metodologi en slags oversættelse af én ting til en anden gennem selve sammenligningsakten. Oversættelse – fra rent sproglig oversættelse til bredere, kulturel oversættelse – rummer altid en komparativ logik i *in/kommensurabilitetens* tegn: De sprog eller kulturer, der oversættes, er både ens og forskellige.¹¹ Kløften mellem original og oversættelse er i stigende grad blevet genstand for analyse – og det synliggør, hvad sprog eller kulturer er fælles og ikke er fælles om. Ydermere slår sammenligningen den krølle på sig selv, at den også kaster lys over aspekter af såvel original som oversættelse, der kunne være blevet overset, hvis ikke der var blevet gjort forsøg på en oversættelse.

In/kommensurabilitetens dialogiske kraftfelt indbyder til en komparativ metodologi, der opererer sideordnende, kontrapunktisk og reciprokalt og derved åbner mulighed for en progressiv sammenligningspolitik. En sideordnende sammenligningsmodel sætter de sammenlignede ting side om side, ikke overlappende (som i et Venn-diagram), ikke med den ene del af sammenligningen opstillet som målestok for den anden og ikke under brug af den ene som instrument for den anden. Gennem sideordning kan man potentielt undgå sammenligningens kategorielle vold inden for rammerne af dominans. Den enkelte dels særkende bevares, og den resulterende dialog af stemmer sætter fællestrækkene i fokus.

Den sideordnende sammenlignings retorik har gjort sig sporadisk gældende i nogle diskussioner af sammenligning. Haun Saussy afviser, hvad han kalder en forældet "træ-formet komparatisme" baseret på en evolutionær model (litteratur som en stamme med grene), til fordel for en model, der i stedet er baseret på "læsning som kollision" – det han kalder 'Og-modellen' og dens indbyrdes forbundne tekster ("Comparative Litera-

11 I *The Translation Zone* ser Apter oversættelse ("alt er oversætteligt"/"intet er oversætteligt") som grundlaget for en ny komparatisme (især xi-xii, 3-11). Mohan påpeger, at Indiens sproglige mangfoldighed tvinger indisk litteraturforskning til at være komparativ (viii).

ture?" 336-39). Den "nye komparatisme," skriver Spivak, er en "komparativisme forstået som ækvivalens" (Spivak, "Rethinking Comparison"). Djelal Kadir læser efter lokationer af "kontrapunktisk sideordning," og især efter de udgrænsede og fordrevnes loci, "hvor sammenligning er en ufravigelig nødvendighed" (246). Kenneth Reinhard advokerer for en komparativ "læsning, hvori teksterne ikke grupperes i 'familier' defineret ved lighed og forskellighed, men snarere i 'nabolag' under styring af tilfældige grænseflader, genealogisk isolation og etiske sammenstød" (785).

For at komme ud over den sideordnende sammenlignings retorik vil jeg foreslå tre forskellige former for sideordnende sammenligning, hver med sit eget særlige fokus på dynamisk in/kommensurabilitet: kollision, af-familiarisering og collage. Det vil jeg gøre velvidende, at alle sammenligningsmetoder kan mislykkes. Faren ved sideordnende sammenligning er den frihed, den vil kunne give til at sideordne ene og alene af hensyn til den blotte sammenstilling uden vished for at opnå en produktiv sammenligning – nogle gange er sideordning bare sideordning, og sideordning er ikke nødvendigvis ensbetydende med sammenligning. Kollision er den sideordnende metodologi, Mary N. Layoun ser for sig i "Endings and Beginnings", hvor hun opfordrer til sammenligning baseret på "relationslæsning" og "anerkendelse af forskel" (). Layoun griber tilbage til det græske begreb om sammenligning som *synkrisis* (af *krino*, "at skelne, erkende" og *syn*, "med, blandt") og beskriver på den baggrund sammenligning som det at "lytte til, tale med og tage bolig i forskellige fællesskaber i en sammensat verden." Sammenligning er den "store sammenrystning af forskellene" med rod i "folkemassernes omfattende bevægelser og fordrivelser i den moderne periode, den radikale sideordning – i storbyerne eller i de koloniale centre for eksempel – af forskellige folkeslag og ideer og ting, der ikke tidligere kolliderede med hinanden under helt så nærgående omstændigheder" (584-85). Hendes komparative kollision-metodologi sætter altså en forskellighed af stemmer i spil, stemmer, der udgår fra helt særlige geohistoriske og asymmetriske kontekster. Sammenligningens utopiske potentiale opstår af forpligtelsen på "indsatsen for at leve sammen med, lytte til og forholde sig til de vekslende historier fra dem, der er anderledes end en selv" (602).

"Reciprok af-familiarisering" er en sideordnende metodologi, som Radhakrishnan gør sig til talsmand for i *Theory in an Uneven World*, en derri-

da'sk form, der forskubber binariteten mellem Selv og Anden og fremhæver det u-erkendelige (82). Radhakrishnan giver udtryk for, at hvert element af en sammenligning bør trækkes ud af sit eget større betydningssystem, at det skal åbne sig selv for andre indflydelser og referencerammer gennem en hybridiserende komparativ proces, hvori det ene transformerer det andet reciprok. Hvis man sammenligninger Ravi Shankars sitar og Yehudi Menuhins violin, opfordrer han til, at "sitaren og violinen" gøres "hørbare for hinanden, idet de problematiserer sig selv både i forhold til hinanden og i anerkendelse af det hørliges transcendent autoritet som sådan. Dialogen mellem de to musikalske horisonter er ikke en egocentrisk palaver, men en form for overgivelse til hørlighedens egen radikale u-erkendelighed" (87). Denne reciprokke af-familiarisering optrevler den modstilling mellem Selv og Anden, der reproducerer de epistemologiske dominans-systemer. I politisk forstand vil en af-familiariserende sammenligning kunne øge reciprok forståelse og sameksistens.

Collage som sideordnende komparativ metodologi trækker på modernistisk poetik fra begyndelsen af det 20. århundrede, især dadaismen, men også parataktisk modernistisk poetik. Metodologien opretholder hvert leeds partikularitet, afviser hierarki og instrumentalisering og afføder identificering af nye overordnede ligheder baseret på, hvad tekster har tilfælles. Jeg har kaldt denne komparative metode "kulturel paratakse" eller "kulturel collage," hvormed jeg sigter til en radikal sideordning af tekster fra forskellige geohistoriske og kulturelle lokationer (Friedman "Paranoia" og "Modernism"). Opstillet side om side har hver tekst sin egen særlige kontekst, men læst samlet i deres in/kommensurabilitet, i collage, kan disse tekster producere nye indsigter i den enkelte tekst og nye teoretiske indramninger. En collage-sammenligning af for eksempel Aimé Césaires *Notebook for a Return to the Native Land* og Theresa Hak Kyung Chas *Dictée*, vil bryde radikalt op i de kontekster, hvori disse eksperimenterende langdige typisk læses – frankofon/caribisk/panafrikansk *négritude*/surrealistisk, koreansk/asiatiskamerikansk/postmodernistisk. Sideordning kan rumme nogle af disse konventionelle konteksters partikulariteter, men det sætter også fokus på en form for diasporisk modernisme, der ikke søger at udslutte fortiden (efter devisen *make it new*), men at gribe tilbage til den, gøre krav på den igen og gentænke den som grundlag for nye begyndelser baseret

på afkoloniseringens smertelige psykologier. Sammenligning gennem kulturel collage skaber mulighed for produktion af nye teorier.

Når jeg foreslår forskellige former for sideordning som strategier for en sammenligning, der potentielt kan undgå problematikkerne med epistemologisk hierarki, instrumentalisering og stasis, er det ikke ud fra et ønske om at udelukke andre former for komparativ praksis. Identificeringen af ligheder og forskelle vil utvivlsomt altid være et led i komparativ forskning, om end jeg vil opfordre til større fokus på den dynamiske relation imellem dem. Visse komparative metoder vil have tendens til at fremhæve lighederne, andre tendens til at fremhæve forskellene.¹² Opsporingen af intertekstuelle evolutioner og revolutioner i tanker, temaer og motiver vil fortsat være en komparativ metodologi i litteraturforskningen. Nyere koncepter som "rejsende teori" (Said), "rejsende kulturer" (Clifford), "friktion" (Tsing) og "teleopoiesis" (Spivak) involverer helt grundlæggende et element af sammenligning, idet én tanke eller praksis transplanteres til eller 'indføres' i en anden lokation, idet én tekst skrives om eller skæres op og flettes ind i en anden (Said; Clifford; Tsing; Spivak, *Death of a Discipline* 31). De har fungeret som komparative rammer for litteratur- og kulturforskning i et globaliseret landskab af sammenstød, brydninger og træfninger.

KONKLUSION

Radhakrishnan spørger, "hvorfør overhovedet sammenligne, hvis sammenligning ikke gør andet end at gentage økonomien i en verden struktureret af dominans? Hvorfor sammenligne, medmindre udøvelsen af sammenligning forvandler verden og de mange aktører, der frivilligt deltager i projektet? Hvorfor sammenligne, hvis den enkelte aktør, efter sammenligningen, blot finder tilbage til sin pind og fortsætter, som han eller hun plejer?" ("Why Compare"). Det er selvfølgelig retoriske spørgsmål, der modstiller dystopiske og utopiske former for sammenligning med hinanden. Jeg spørger lidt anderledes: Hvorfor *ikke* sammenligne? Sammenligning er en uomgængelig form for menneskelig kognition. Vi har bestemt brug for

12 Den komparative litteraturhistorier oprindelige fremhævnning af fællestræk og dens voksende fokus på forskelle drøftes i Balakian; Bernheimer.

sammenligningsstrategier, der modsætter sig den politik, der er baseret på dominans og andethed. Vi har også brug for større refleksivitet omkring sammenligningens epistemologi og praksis. Vi bør efter min mening sigte efter former for sammenligning, der er kompatible med sammenligningens iboende modsætninger, der øger de stemmer, der sættes i spil, og åbner nyskabende muligheder for dialog og andre rammer for læsning og ageren i verden. Jeg har opridset, hvordan forskellige sideordnende metoder til sammenligning inden for litteratur- og kulturforskning arbejder med sammenligningens in/kommensurabilitet på stærkt suggestive måder i samklang med bestræbelser på at komme hinsides alskens centrismer og instrumentalismer fra fortiden. At afvise sammenligning som sådan er at stikke hovedet i busken.

SUSAN STANFORD FRIEDMAN, dr. phil., Professor, Engelsk og Kvindestudier, Wisconsin-Madison Universitet. Har senest udgivet *Contemporary Revolutions: Turning Back to the Future in 21st-Century Literature and Art*. Bloomsbury, 2018, *Planetary Modernisms: Provocations on Modernity Across Time*. Columbia UP, 2015, Medredaktør af *Comparison: Theories, Approaches, Uses*. Johns Hopkins UP, 2013.

WHY NOT COMPARE?

This article gives a critical overview over risks inherent in comparison, –risks of inequality between the two compared phenomena, the risk of using a normative standard, derived from one work or context for the evaluation of another work or another context, the risk of reducing the uniqueness of a work to generic or topical dimensions etc. However, the article moves on to make a strong argument for the necessity of comparison. It suggests the development of a more dynamic, dialectic and relational form of comparison. The article argues that any comparison is full of contradictory movements and therefore argues that a modern comparative method should focus on incommensurable juxtapositions, on contrapuntal opposition and reciprocity.

KEYWORDS

DA: Komparatisme, samstilling, sidestilling, collage, kontrapunktisk, relationel, komparativ, sammenligning

EN: Comparativism, juxtaposition, collage, contrapuntal, relational, comparison

LITTERATUR

- Apter, Emily. *The Translation Zone: A New Comparative Literature*. Princeton, NJ: Princeton Univ. Press, 2006.
- Balakian, Anna. "Theorizing Comparison: The Pyramid of Similitude and Difference". *World Literature Today* 69 2 (1995): 263-67.
- Bernheimer, Charles. *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*. Baltimore: Johns Hopkins Univ. Press, 1995.
- Borofsky, Robert (red.). *Assessing Cultural Anthropology*. New York: McGraw, 1994.
- Brettell, Caroline B. "Anthropology, Migration, and Comparative Consciousness." *Comparison – Theories, Approaches, Uses*. Red. Rita Felski og Susan Stanford Friedman. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2013. 292-314.
- Césaire, Aimé. "Cahier d'un retour au pays natal", 1939. *The Collected Poetry*. Berkeley: Univ. of California Press, 1982. 34-85.
- Cha, Theresa Hak Kyung. *Dictée*, 1982. Berkeley, CA: Third World Women, 1995.
- Cheah, Pheng. "The Material World of Comparison". *Comparison – Theories, Approaches, Uses*. Red. Rita Felski og Susan Stanford Friedman. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2013.
- Chow, Rey. "The Old/New Question of Comparison in Literary Studies: A Post-European Perspective". *ELH* 71 2 (2004): 289-311.
- Clifford, James. "Traveling Cultures". *Routes: Travel and Translation in the Late Twentieth Century*. Cambridge, MA: Harvard Univ. Press, 1997. 17-46.
- Culler, Jonathan. "Comparability". *World Literature Today* 69 2 (1995): 268-70.
- Culler, Jonathan og Pheng Cheah (red.). *Grounds of Comparison: Around the Work of Benedict Anderson*. London: Routledge, 2003.
- Daly, Mary. *Gyn/Ecology: The Meta-ethics of Radical Feminism*. Boston: Beacon, 1978.
- Damrosch, David. "Comparative Literature?". *PMLA* 118 2 (2003): 326-30.
- Djelal Kadir. "Special Issue on Comparative Literature and Globalization". *Comparative Literature Studies* 41 1 (2004): 1-184.
- Felski, Rita og Susan Stanford Friedman (red.). *Comparison – Theories, Approaches, Uses*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2013.
- Friedman, Susan Stanford. "Wartime Cosmopolitanism: Cosmofeminism and Virginia Woolf's *Three Guineas* and Marjane Satrapi's *Persepolis*". *Tulsa Studies in Women's Literature* 31 1 (Spring 2012): 23-52.
- Friedman, Susan Stanford. "Towards a Transnational Turn in Narrative Theory: Literary Narratives, Traveling Tropes, and the Case of Virginia Woolf and the Tagores". *Narrative* 19 1 (2011): 1-32.
- Friedman, Susan Stanford. "Theory". *Modernism and Theory: A Critical Debate*. Red. Stephen Ross. London: Routledge, 2009. 237-46.
- Friedman, Susan Stanford. "Paranoia, Pollution, and Sexuality: Affiliations between E. M. Forster's *A Passage to India* and Arundhati Roy's *The God of Small Things*". *Geomoderisms: "Race," Modernism, Modernity*. Red. Laura Doyle og Laura Winkiel. Bloomington: Indiana Univ. Press, 2005. 245-61.

- Friedman, Susan Stanford. "Modernism in a Transnational Landscape: Spatial Poetics, Postcolonialism, and Gender in Césaire's *Cahier/Notebook* and Cha's *Dictée*". *Paideuma* 32 1-3 (2003): 39-74.
- Geertz, Clifford. *Local Knowledge: Further Essays in Interpretative Anthropology*. New York: Basic, 1985.
- Gentner, Dedre, Keith J. Holyoak og Boicho N. Kokinov (red.). *The Analogical Mind: Perspectives from Cognitive Psychology*. Cambridge, MA: MIT Press, 2001.
- Handler, Richard. "Uses of Incommensurability in Anthropology". *Comparison – Theories, Approaches, Uses*. Red. Rita Felski og Susan Stanford Friedman. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2013.
- Harootunian, Harry. "Some Thoughts on Comparability and the Space-Time Problem". *boundary 2* 32 (Summer 2005): 23-52.
- Harootunian, Harry og Hyun Ok Park (red.). "Special Issue on Problems of Comparability/Possibilities for Comparative Studies". *boundary 2* 32 (Summer 2005): 1-251.
- H.D. *Collected Poems of H. D.* New York: New Directions, 1983.
- Isstaif, Abdul Nabi. "Beyond the Notion of Influence: Notes toward an Alternative". *World Literature Today* 69 2 (1995): 281-87.
- Kadir, Djelal. "Comparative Literature Hinternational". *Comparative Literature Studies* 41 1 (2004): 245-48.
- Koelb, Clayton og Susan Noakes (red.). *Comparative Practice on Literature: Approaches to Theory and Practice*. Ithaca, NY: Cornell Univ. Press, 1988.
- Layoun, Mary N. "Endings and Beginnings: Reimagining the Tasks and Spaces of Comparison". *Comparison – Theories, Approaches, Uses*. Red. Rita Felski og Susan Stanford Friedman. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2013.
- Melas, Natalie. *All the Difference in the World: Postcoloniality and the Ends of Comparison*. Stanford, CA: Stanford University Press, 2007.
- Melas, Natalie. "Versions of Incommensurability". *World Literature Today* 69 2 (1995): 2275-2280.
- Mohan, Chandra (red.). *Aspects of Comparative Literature: Current Approaches*. New Delhi: India Publishers and Distributors, 1989.
- Nader, Laura. "Comparative Consciousness". *Assessing Cultural Anthropology*. Red. Robert Borofsky. New York: McGraw, 1994. 84-96.
- Osborne, Peter. "On Comparability: Kant and the Possibility of Comparative Studies". *boundary 2* 32 (Summer 2005): 3-22.
- Radhakrisnan, R. "Why Compare?" *New Literary History* 40 3 (2009): 453-675.
- Radhakrisnan, R. *Theory in an Uneven World*. Oxford: Blackwell, 2003. 72-81.
- Reinhard, Kenneth. "Kant with Sade, Lacan with Levinas". *MLN* 110 4 (1995): 785-808.
- Richards, I. A. *Principles of Literary Criticism*. London: Kegan, 1924.
- Pound, Ezra. *Digte og cantos*. Oversat af Jørgen Sonne. København: Gyldendal, 1968.
- Pratt, Mary Louise. "Comparative Literature and Global Citizenship". Red. Charles Bernheimer, *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*. Baltimore: Johns Hopkins Press, 1997, 58-65.

- Propp, Vladimir. *Morphology of the Folktale*, 1928. Bloomington: Indiana Research Center, 1958.
- Said, Edward W. "Traveling Theory". *The World, the Text, and the Critic*. Cambridge, MA: Harvard Univ. Press, 1983. 226-47.
- Satrapi, Marjane. *Persepolis: The Story of a Childhood*, 2000. New York: Pantheon, 2003.
- Saussy, Haun. "Comparative Literature?". *PMLA* 118 2 (2003): 336-41.
- Saussy, Haun. *Comparative Literature in an Age of Globalization*. Baltimore: Johns Hopkins Univ. Press, 2006.
- Shih, Shu-mei. "Comparative Racialization: An Introduction". *PMLA* 123 5 (2005): 1347-1362.
- Spivak, Gayatri Chakravorty. "Rethinking Comparison". *Comparison – Theories, Approaches, Uses*. Red. Rita Felski og Susan Stanford Friedman. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2013.
- Spivak, Gayatri Chakravorty. *Death of a Discipline*. New York: Columbia Univ. Press, 2003.
- Spivak, Gayatri Chakravorty. "Theories and Methodologies: Comparative Literature". *PMLA* 118 2 (2003): 326-41.
- Stoler, Ann Laura. "Tense and Tender Ties: The Politics of Comparison in North American History and (Post)Colonial Studies". *Journal of American History* 88 3 (2001): 829-65.
- Suls Jerry, og Ladd Wheeler (red.). *Handbook of Social Comparison: Theory and Research*. New York: Plenum, 2000.
- Tsing, Anna L. *Friction: An Ethnography of Global Connection*. Princeton, NJ: Princeton Univ. Press, 2005.
- Woolf, Virginia. *Three Guineas*, 1938. New York: Harcourt, 2006.
- Yengoyan, Aram A. (red.). *Modes of Comparison: Theory and Practice*, Ann Arbor: Univ. of Michigan Press, 2006.